

JOAN FUSTER

FIGURA D'ASSAIG

LITERATURA, CRÍTICA, CULTURA (1948-1992)

Selecció i pròleg d'Antoni Martí Monterde

comanegra

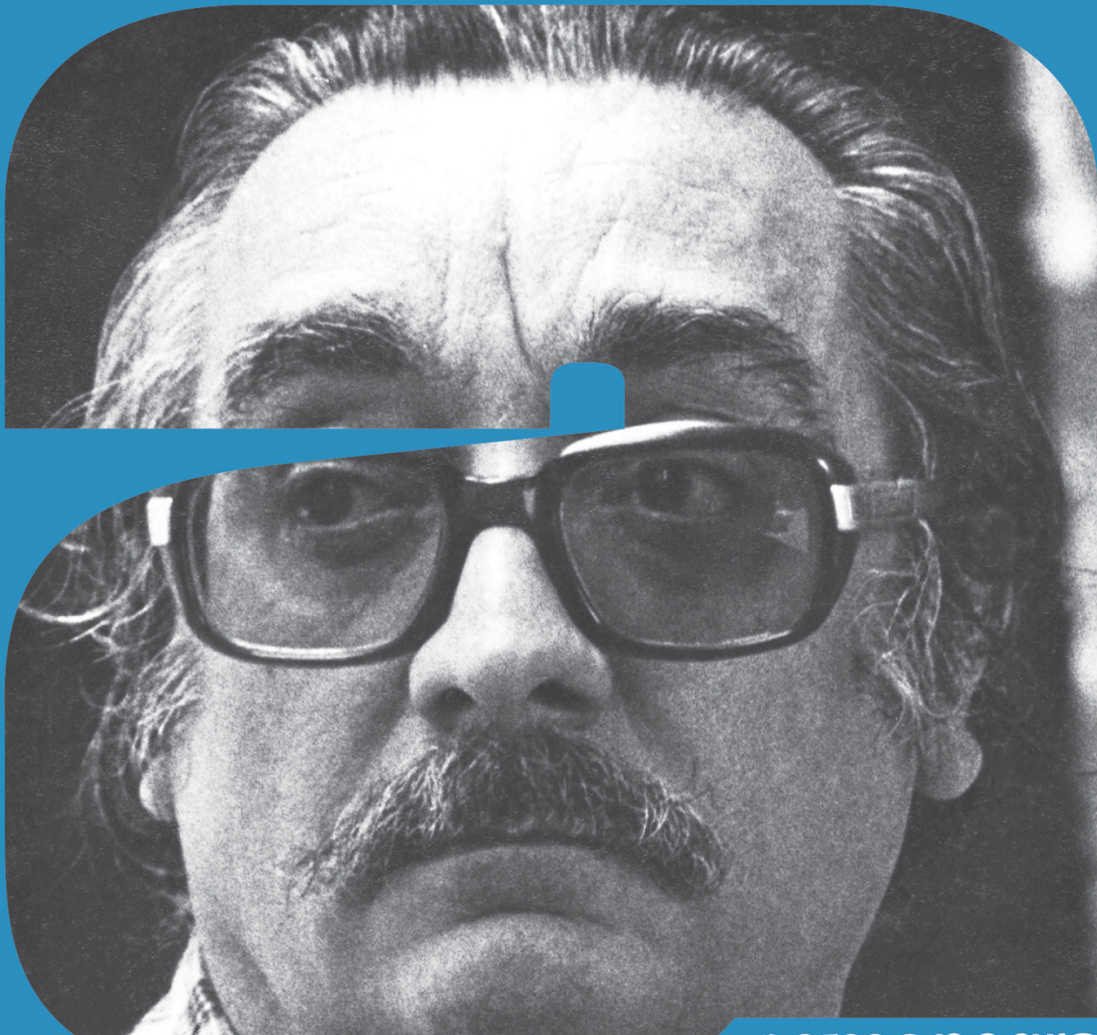
JOAN FUSTER

FIGURA D'ASSAIG

LITERATURA, CRÍTICA, CULTURA (1948-1992)

Selecció i pròleg d'Antoni Martí Monterde

J F

Llibre local = Lector compromès

Aquest és un llibre publicat amb el segell **Llibre Local**, que garanteix que el 100% de l'elaboració —des del disseny fins a la impressió— s'ha dut a terme per professionals i empreses catalanes. Visita llibrelocal.cat per conèixer millor aquesta iniciativa.

Primera edició: octubre del 2021

© del text: hereus de Joan Fuster

© selecció i pròleg: Antoni Martí Monterde

© de la foto de portada: Centre de Documentació - Espai Joan Fuster

© d'aquesta edició: Editorial Comanegra, 2021

Editorial Comanegra

Consell de Cent, 159

08015 Barcelona

www.comanegra.com

Direcció de col·lecció: Jordi Puig

Transcripció: Àlex Moreno Mulet

Revisió de proves: Gemma Garrigosa i Jordi Ferré

Maquetació: Eduard Vila

Producció de l'ePub: booqlab

ISBN: 978-84-18857-39-3

Tots els drets reservats als titulars del copyright.

JOAN FUSTER

—

FIGURA D'ASSAIG

LITERATURA, CRÍTICA, CULTURA

(1948-1992)

Selecció i pròleg d'Antoni Martí Monterde

comanegra

TAULA

Introducció (Antoni Martí Monterde)

Informe autobiogràfic de Joan Fuster a Josep Pla

Les originalitats (pròleg i assaig)

Tres advertiments

- Introducció a *Diaris 1952-1960*
- Advertiment a *Figures de temps*
- Advertiment a *Indagacions possibles*

Sobre l'escriptura

Crítica, crítics

Intel·lectual/Erasme

Lectura, llibertat, plagi

- Lectura
- Llibertat
- Plagi

Problemes catalans: Eugeni d'Ors

- La deserció d'Eugeni d'Ors
- En la mort d'Eugeni d'Ors

- Noves precisions sobre D'Ors

Problemes catalans: llengua i literatura

- Les altres cultures
- Llengua i literatura
- La qüestió del bilingüisme
- El defecte de ser «petits»

Memòria de Josep Martínez Ruiz

La visió dels altres

«Cultures» i «civilitzacions»

València en la integració de Catalunya

Apunts per a una rèplica a Vicens i Vives

Literatura entre literatures

***Examen de consciència* (Les llengües i la cultura)**

- ...i un senyor de Puerto Rico
- Llorer per a un canonge
- Duanes per a l'idioma
- El nom del poeta
- Bona memòria de don Narcís
- Vint-i-quatre hores després
- Mercat per a les traduccions
- Canvis d'atenció
- Memòria de Miquel Àngel
- Retorn a l'analfabetisme
- Lloa per al llibre d'ocasió

L'home, mesura de totes les coses (selecció)

- Solsticis de l'home
- Perfeccions temibles
- L'home desmesurat
- Els escrúpols de M. Sartre
- Insídies sobre la filosofia
- L'erm i el verger
- Un pronom personal

Cultura i contracultura

Les llengües de demà

La cancel·lació dels nacionalismes

Una primera nota sobre Europa

Otras cosas sobre Europa

Desorientaciones sobre Oriente

Europes. Els intel·lectuals i la qüestió europea

Barcelona i el *Titànic*

L'aventura del llibre català

- «Saber llegir»
- Dificultats de mercat
- Precisions sobre la decadència
- Escriure i publicar
- El poble, client passiu
- Importància del dialecte
- Aparició de l'editor

- Gramàtica i eficàcia
- Esquema d'una trajectòria
- Les altres preparacions
- Els savis i els rics
- Apartat sobre la Barcino
- Mort i resurrecció: provisionals, l'una i l'altra
- Els feliços seixanta
- Tiratges, i anar tirant

Literatura catalana contemporània (selecció)

- Pròlegs
- Literatura i societat
- La lluita per l'idioma
- L'assaig i els assagistes
- Traductors i traduccions
- L'assaig i la crítica
- Filòlegs i erudits

Sobre los juicios de valor

Exploració de l'ombra

Reflexions d'un ninot de falla

I mai més ben dit, això

Origen dels textos

INTRODUCCIÓ

ANTONI MARTÍ MONTERDE

Tal com escrivia Joan Fuster, tot pròleg és en realitat un epíleg col·locat, de manera arbitrària, al començament d'un llibre; aquest no és una excepció. La tria d'escrits fusterians que proposem en aquesta antologia, és una mena d'epíleg a anys de lectures, que volen convertir-se en una incitació a la relectura per part dels lectors actuals. De fet qualsevol antologia, en el fons, s'assembla molt més a l'antòleg que a l'antologat; però he de confessar que em faria molt feliç pensar que, sense deixar de ser un autoretrat, el meu Fuster també s'assemblés al nostre Joan Fuster, que va ser una figura d'assaig.

Aquest any 2022 es compleixen els cent anys del naixement de Joan Fuster, i els trenta de la seva mort. És una bona ocasió per a reivindicar la figura de l'intel·lectual català més decisiu de la segona meitat del segle XX i, sobretot, incitar a la seva lectura i relectura. Per aquesta raó, és el moment de tornar a debatre de la situació de l'edició de l'obra completa d'un clàssic com Fuster, de la pervivència del seu pensament, i amb quins problemes topa; i d'estar atents a les múltiples relectures que, sens dubte, generarà la seva obra també en al segle XXI. De moment aquest llibre es presenta com un complement de lectura de l'*Obra completa*, que esperem tenir algun dia, després d'un primer intent inacabat a la difunta col·lecció Clàssics Catalans del Segle XX, d'Edicions 62. L'actual projecte d'obra completa sembla oferir absolutes garanties de solvència crítica, de la mà d'Antoni Furió i Josep Palàcios —amics i hereu de

Joan Fuster—, i, també, per què no dir-ho, veritables esperances que aquesta vegada sí que serà completa.

Tot fa pensar que la nostra generació sí que comptarà amb una edició crítica de l'obra fusteriana. Tindrem un any de grans esdeveniments, del qual algunes editorials ja són conscients: a València, l'editorial 3i4 acaba de publicar un recull complementari d'aquest, que recupera tot d'opuscles de caràcter eminentment polític,¹ i no fa gaire va sortir una intel·ligent tria panoràmica a cura de Xavier Aliaga.² Tanmateix, el gran repte de 2022 serà treballar molt sense caure en la temptació de l'homenatge, que no hauria agradat pas al mestre de Sueca: «Res d'homenatges, home! La hipocresia és una *exigència* que la virtut imposa al vici», va sentenciar en un dels seus *Judicis finals*.

Des del punt de vista de la història intel·lectual i de la crítica cultural, el ventall de bibliografia sobre el nostre autor ja comença a ser una realitat molt sòlida: les jornades i publicacions de la Càtedra Joan Fuster de la Universitat de València, les activitats de l'Espai Joan Fuster de Sueca; o d'altres iniciatives, com el simposi que el Grup de Recerca Literatura Comparada en l'Espai Intel·lectual Europeu vam organitzar l'any 2012, a la Facultat de Filologia: *Joan Fuster: figura de temps*, i que va donar lloc a un llibre amb el mateix títol a Edicions UB, com també el simposi que organitzarem a Barcelona, a Vil·la Joana, pel centenari del seu naixement, amb el títol *Joan Fuster: figura d'un segle*, del qual també sortirà el corresponent llibre. Tot plegat garanteix la continuïtat dels estudis de caràcter acadèmic solvents, amb activitats i publicacions regulars. També cal recordar les modestes però sempre útils edicions escolars de l'editorial Bromera, pensades per a l'ensenyament, que han acostat les seves obres als estudiants més joves.

A això cal afegir la feina individual d'investigadors, universitaris o independents, que en els darrers anys han fet aproximacions ben diverses i interessants a la seva obra. Els llibres d'Antoni Furió, Toni Mollà, o més recents, de Xavier Aliaga, Toni Rico i Pau Viciano, entre

d'altres, se sumen als autors que ja compten amb una considerable bibliografia, sigui en forma de llibres o d'articles. En aquest sentit cal remarcar també l'atenció que li han dedicat sempre revistes com *L'Espill* o *Afers*. En sortiran més, moltes més, i reedicions de les seves obres, epistolaris i més bibliografia crítica: entre tots ho farem tot.

Tanmateix, aquest bon balanç té un problema, que no és atribuïble als autors i investigadors esmentats, sinó amb l'articulació *antifusteriana* del camp editorial i acadèmic a Catalunya. En aquest darrer punt, caldria reflexionar sobre l'escassa presència de Fuster en els plans docents de filologia catalana. Però el més preocupant és el primer: els llibres de Joan Fuster no es troben de manera regular a les llibreries del Principat, i l'existència de les *Obres completes*, que ja porten dues temptatives, no ajuda a fer que el públic lector el tingui prou present; de la que està en procés d'edició ja consta a les llibreries com a esgotat el primer volum —la qual cosa és inversemblant i fa pensar malament del Grupo Planeta en què Edicions 62 s'ha dissolt—. Cal fer les obres completes, evidentment, en edició crítica, i ja està en marxa; però també cal una circulació més àgil dels seus principals llibres, pensada per a un lector format però no necessàriament especialista. Estaria bé tornar a tenir a la disposició dels lectors els *Diaris 1952-1960*, o *Diccionari per a ociosos*. Al cap i a la fi, si la primera obligació d'un escriptor és fer-se llegir, adaptant la formulació fusteriana, la nostra seria donar-lo a llegir.

Precisament per això, la iniciativa de l'editorial de Comanegra és tan important, ja que és una editorial radicada a Barcelona, amb molta implantació a tot el país, bona consideració intel·lectual, respectada per la crítica, dinàmica a les xarxes socials i moderna en tots els seus plantejaments. La nostra proposta de llibre s'incorpora a la col·lecció «Autories».

Amb aquest *Figura d'assaig*, una antologia d'escrits sobre literatura i crítica literària, volem mostrar el caràcter polièdric de la seva obra com a lliurepensador, que abasta la literatura, la història, la crítica cultural,

la política i la sociologia, sempre amb una voluntat d'estil completament assagística i literària, i aquest darrer tret serà el nostre eix.

Aquesta edició també serà una altra manera de donar-li les gràcies, a Joan Fuster, per haver estat, per a mi, un autèntic professor de lectura: de la seva mà vaig començar a llegir Michel de Montaigne, Voltaire, Josep Pla, Erasme de Rotterdam, Albert Camus... Com he explicat en un altre lloc, la lectura de Joan Fuster va ser per a mi tan colpidora que em va convertir en delinqüent —em va empènyer a robar un llibre de Josep Pla a la Biblioteca de la Universitat de València, de la mateixa manera que ell havia robat el *Glosari* d'Eugeni d'Ors a la de Lo Rat Penat—. En tots dos casos, era necessari, en la recerca de la pròpia llibertat.

Precisament per això penso que Joan Fuster és el gran comparatista català; fa un comparatisme assagístic. Tot assagista és un creador de llibertat, tal com Jean Starobinski va definir el gènere, com una de les formes més lliure d'escriptura: «L'assaig és el gènere literari més lliure que existeix. La seva definició podria ser la frase de Montaigne «Jo vaig preguntant i ignorant». Hi afegiríem que només un home lliure, o alliberat, pot preguntar i ignorar. Els règims de servitud prohibeixen preguntar o ignorar, o si més no redueixen aquesta actitud a la clandestinitat. Aquests règims miren de fer regnar pertot un discurs sense fissures —ni tan sols fissures de temps— i completament segur de si mateix, que no té res a veure amb l'assaig. La incertitud, al seu entendre, és un indicatiu sospitos. [...] Crec que la condició de l'assaig, i també el seu objectiu, és la llibertat de l'esperit. La llibertat de l'assaig: potser la fórmula sembla una mica emfàtica, però la història contemporània testimonia, dissortadament, que és un bé i que no és pas un bé ben repartit».³ Fuster tenia una idea molt semblant, que també compartia amb Josep Pla, d'aquesta llibertat assagística que també atribuïen al diari i a la figura de l'intel·lectual: «Tot intel·lectual, quan s'ha parlat de tot, és sempre, per definició, un creador de llibertat. I bé, la llibertat es crea essent lliure».⁴ Per a Fuster, com a bon seguidor de

Voltaire, l'home de lletres és un d'aquests homes concrets que «només si té garantida la seva llibertat —interior, exterior— l'home de lletres es creu en possibilitat de continuar sent home de lletres. [...] L'home de lletres actual no és, ni se sent, ni es vol estrany a les qüestions vitals del seu món: sobre elles té una visió, en elles participa i influeix sobre elles en la mesura que li és permès. I, en realitat, no concep la seva *literatura* desconnectada de les conclusions a què, en aquest aspecte, ha arribat. Literatura i —passeu-me la insuficiència de lèxic— *opinió* són una sola i indiscernible entitat, en els seus càlculs. La llibertat, de què tan gelós està, li és radicalment necessària: sense llibertat no hi ha per a ell possibilitat de responsabilitzar-se davant els problemes ni hi ha possibilitat de literatura».⁵ Sens dubte, l'assagista sap posar la llibertat en moviment per escrit.

Joan Fuster té una trajectòria literària, intel·lectual i personal que marca una època de les lletres catalanes. Als anys quaranta s'iniciava, primer en poesia i poc més tard en diaris i assaig humanista, una de les obres intel·lectuals i assagístiques més influents del segle XX, es fixen els fonaments d'una de les principals propostes històricocrítiques de la literatura catalana, i es plantegen els reptes polítics i culturals de futur per als Països Catalans, tot resseguin la seva història unitària i diversa.

Sens dubte, el seu llibre més conegut és *Nosaltres, els valencians*, un llibre redactat en molt poques setmanes però l'efecte del qual encara perdura. Seua és, en aquell llibre, l'enunciació d'una consciència històrica per als valencians i dels principis fonamentals del catalanisme politicocultural modern, i no només del País Valencià, sinó del conjunt dels Països Catalans; de vegades es pensa, segurament amb mala fe, que la idea de Països Catalans és una vel·leïtat imperialista sorgida de l'Eixample de Barcelona, quan en realitat el magí que la va proposar vivia a Sueca, una petita ciutat al costat de l'Albufera de València.

Es tracta d'una formulació política que ha estat molt sovint qüestionada, però contra la qual l'Estat espanyol ha reaccionat de

manera molt furiosa, amb disposicions legals i administratives de tota mena —pensem en autopistes, trens, no reciprocitat entre mitjans de comunicació audiovisuals, impediments burocràtics i parlamentaris a la unitat de la llengua— que entorpeixen la fluïdesa de comunicacions i relacions entre Barcelona, València i Palma, i que les seves clavegueres van traduir en accions violentes de tota mena que van començar amb la crema d'una efígie en una falla, les pintades amenaçadores o insultants, i que culminen amb dues bombes amb les quals van intentar matar l'escriptor. Són coses que passen quan es comença cremant llibres... que en realitat voldrien cremar les persones que els han escrit.

El fet que Fuster es defineixi fonamentalment com a assagista és molt important per comprendre l'articulació cívica del seu pensament, el seu tarannà de lliurepensador. Si *Nosaltres, els valencians* no hagués estat un bon llibre, un assaig de gran amenitat, amb una voluntat d'estil molt personal, a banda d'una intel·ligent articulació de l'erudició, no hauria pogut mobilitzar la consciència col·lectiva del país. Joan Fuster és el detonant de la forma que ha pres, en el darrer mig segle, la cultura catalana. I ho fa tant en escrits de circumstàncies o periodístics com en estudis i investigacions erudites. I tot plegat sense abandonar la seva forma mestressa: l'assaig.

Per això, en aquesta proposta de relectura de la seva obra, hem intentat mantenir un equilibri entre la reflexió sobre l'assaig com a forma i la seva concreció en virtut dels interessos puntuals del seu autor, siguin sobre literatura, història o política. El resultat serà una imatge de Joan Fuster que pot interessar tant al públic general com als especialistes, i que tornarà a posar a l'abast dels lectors alguns textos fonamentals de la seva literatura, que és la nostra. L'ordre dels escrits triats no és pas indiferent: «una forta coherència íntima ho ordenarà tot. L'obra —tota l'obra, la sola obra— serà la més exacta constància d'ell mateix. Amb aquesta confiança vam començar a escriure, un dia», va escriure ell mateix en les conclusions a un dels seus primers llibres.⁶

Amb aquestes contradiccions, amb aquestes esperances, vaig començar a rellegir-lo, un dia.

-
1. FUSTER, Joan: *Escrits de combat*. València: 3i4, 2020.
  2. ALIAGA, Xavier: *Fuster per a ociosos*. València: Sembra, 2017.
  3. STAROBINSKI, Jean. «Peut-on-définir l'essai?», dins *Jean Starobinski. Cahiers Pour un temps*. París: C. Georges Pompidou, 1985, pàg. 194.
  4. X.Y.Z.: «Mitja hora amb Josep Pla», en el número de juny del 1927, p. 582.
  5. FUSTER, Joan. *Obres completes II. Diari. 1952-1960*, ed. cit, pàg. 227-229. Vegeu també l'entrada «Llibertat» de *Diccionari per a ociosos*, ed. cit, pàg. 86-89.
  6. FUSTER, Joan: «Pròleg» a *Les originalitats*. Barcelona: Publicacions de La Revista, 1952, p. 8.

FIGURA D'ASSAIG

INFORME AUTOBIOGRÀFIC DE JOAN FUSTER A JOSEP PLA

(FRAGMENT DE *CORRESPONDÈNCIA*)

Vaig nàixer a Sueca el 23 de novembre del 1922. Com que l'endemà, dia 24, era la festa de sant Joan de la Creu, unes parentes remotes conques i molt inclinades als carmelites, van fer que em bategessin amb el nom d'aquell distingit poeta castellà. Avui —encara!—, a la porta de casa, tinc una placa de llautó que diu: «Juan de la Cruz Fuster, abogado». Però en decidir-me a fer literatura vaig optar pel simple i anodí «Joan». Vaig començar fent versos, i hauria estat perillós firmar «Joan de la Creu». D'altra banda, la família i la gent del poble em diu «Juanito».

La meva ascendència és pagesa pels quatre costats. El meu avi patern era un bracer sense més patrimoni que els seus braços. El meu pare va desertar el camp, però; se n'anà, ben jove, a València i hi va aprendre un ofici. Es va fer tallista, imager. Ha confeccionat molts «sants», en aquesta vida, el pobre. Estil Olot, naturalment. Per aquesta raó —ben professional, en definitiva—, han desfilat sempre per casa meva considerables quantitats de capellans. El meu avi matern descendia d'una família de propietaris rurals bastant acomodats, però que ja feia temps que havia dissipat els seus béns. Ell es dedicava a comprar i vendre cavalleries per compte d'altri. De manera que, malgrat tot, l'arrel agrària ja m'arriba una mica mistificada.

El meu pare és carlí: el carlí més important de la comarca. La família de la meva mare era liberal. O potser eren conservadors. La veritat és que el senyor per al qual treballava el meu avi matern era el cacic

conservador del poble. Gràcies a ell, el senyor Peris Mencheta —«don Paco», que li deien— va sortir diverses vegades diputat a corts pel districte de Sueca. «Don Paco» va començar la seva carrera periodística a Sueca: en 1868 i 1869 hi publicà un parell de setmanaris en dialecte — *La Chicharra* i *El imparcial suecà*—, segons sembla. Quan va tenir ja més influència a Madrid, Peris Mencheta obsequià el poble amb un pont sobre el riu Xúquer, que sosté la carretera de Sueca a Alzira. La gratitud del diputat arribà a l'extrem de fer coincidir la situació del pont en línia recta del carrer on vivia el seu cacic, situació que, dit sigui de passada, no semblava la més lògica. En fi... (Ara que hi penso: potser el senyor Peris Mencheta no era «conservador». No ho sé. Hauria estat raonable que ho fos, si caciquejava Sueca. Sueca és terra d'arròs, i els arrossers han estat fatalment proteccionistes. Sempre he sentit a dir que en els pobles d'arròs guanyaven les eleccions els conservadors, perquè eren proteccionistes, i que en els pobles de taronja les guanyaven els liberals, perquè eren lliurecanvistes. Aquesta definició tan neta i tan idíl·lica mai no ha deixat d'admirar-me.)

No he tingut germans —només un, que va morir abans de nèixer jo—. A casa van decidir donar-me el batxillerat. El meu pare feia de professor de dibuix a un col·legi local de Segona Ensenyança, i allà vaig anar a parar. Era un antre curiosament deplorable, proveït d'un professorat trist i pintoresc alhora. El dirigia un senyor de Tortosa que parlava el castellà més pulcre que recordo: explicava matemàtiques (no gaires, potser) i ens tenia atemoritzats amb la seva destresa a distribuir clatellades diriments. Quan esclatà la guerra del 36, jo feia el segon curs o el tercer.

La guerra fou, per a mi, una etapa boirosa i exasperada. No vull entrar-hi en detalls. A la fam i la por s'unien les anomenades *crisis de l'adolescència*. Per un pèl, no em van portar al front: potser no ho hauria suportat, ni físicament ni moralment. Aleshores jo era un noi anèmic, nerviós i obsedit. Va ser el temps en què em vaig aficionar a la lectura.

Els llibres que hi havia a casa eren, exactament: un *Quijote*, una traducció castellana de la *Divina Comèdia* de l'editorial Maucci, dos volums de *Discursos Parlamentarios* de Vázquez de Mella, i unes *Obras escogidas* de Donoso Cortés. Vaig alterar-los amb els Vernes, els Salgari i els Agatha Christie que em deixaven els amics. No sé per què, el primer llibre que em vaig comprar —amb diners que ara no sabia dir d'on els vaig treure— va ser *Las ruinas de Palmira*. També, en aquella època, em vaig empassar els *Episodios* de Galdós, les novel·les de don Rafael Pérez y Pérez, sis o set volums d'Eliseu Reclus, i una pila de textos anarquistes que llavors segregaven les imprentes valencianes. Després del 39 la desorientació en les meves lectures no va amainar. No me'n planyo, certament. Però la meva cultura d'avui reposa sobre l'hàbit d'incoherència —si puc dir-ho així— que aleshores vaig contreure. És, en efecte, una cultura dèbil i caòtica.

En 1943, si no m'enganyo, vaig aprovar l'examen d'estat, i com que no sabia quina carrera seguir, van aconsellar-me la de Lleis. La Universitat de València, en aquells anys, era una cosa bastant tronada: només hi vaig trobar dos catedràtics entretinguts, un que explicava Penal i que en sabia força, i un altre que intentava administrar-nos tomisme amb un vocabulari decorativament orteguià. Els estudis no resultaven excessivament fastigosos. Vaig poder repartir el meu temps, d'una manera equitativa, entre les aules, els cines, els cafès i les llibreries de vell. Aquestes llibreries d'ocasió eren, llavors, una mina: les biblioteques disperses o depredades durant la guerra s'hi concentraven. Vaig comprar tants llibres com vaig poder: pocs, de tota manera, perquè els meus recursos eren ben migrats.

Mentrestant, havia «descobert» el català com a llengua de cultura. No era fàcil, això, en les meves condicions. En terres valencianes sempre deu haver estat una aventura individual completament decidida per l'atzar. La Renaixença local, tan neulida, no ha pogut condensar-se en «tradició», i per tant, la seva continuïtat ha depès, a cada moment, d'incorporacions personals ben aleatòries. Pitjor era, encara, en els anys

a què em refereixo —els immediatament posteriors a la guerra—. De vegades m'han dit, en els elogis formularis d'alguna ocasió solemne, que el meu cas era «un miracle». Ho és, acceptant la paraula, el meu cas i el de tots els escriptors —mitja dotzena, *hélas!*— valencians en català de la postguerra. Un «miracle», en tant que semblava una cosa imprevisible. Però no ha estat un «fet» instantani, sinó resultat d'una penosa evolució, que podria haver estat molt distinta.

Abans de descobrir el «català», vaig descobrir el «valencià». Avui —1962—, la gent jove ja passa, directament, del castellanisme provincià al catalanisme més desimbolt: crec, sense immodèstia, que tinc alguna «culpa» d'aquesta nova situació. Però en el meu temps no teníem ningú que ens aclarís idees ni ens exposés fets: tot ho havíem de fer laboriosament pel nostre compte. Jo he estat successivament espanyolista, «regionalista bien entendido», «regionalista valencià», «nacionalista valencià», «catalanista»: no hi havia manera de cremar etapes. Hi he perdut molt de temps, i avui en dedico tant com puc a una mena de pedagogia política per evitar que les generacions que venen darrere meu en perdin tant com jo. Considero que és el millor que puc fer pel país. Deia que, de primer, vaig descobrir el «valencià»: la petita obra dels poetes indígenes, des de Llorente a Xavier Casp. El primer autor «català» que caigué a les meves mans va ser l'Ors: una edició en fascicles del *Glosari*, que vaig robar a la biblioteca de Lo Rat Penat. L'Ors em va enlluernar. Les meves lectures habituals —castellanes— havien acabat per despertar-me una certa aprensió davant la mentalitat carpetovetònica: els homes del 98 i Ortega i la seva mitologia castellana m'eren bastant «incòmodes». El senyor Ors i el seu mediterranisme tòpic, el seu afrancesament bàsic, la seva afectació «divuitesca», el seu antiromanticisme, em resultaven prou més seductors. Era, naturalment, l'Ors català: l'Ors que aleshores col·laborava a *Arriba* em semblava una lamentable degeneració barroca, divertida i trista al mateix temps. D'altra banda, dins la pròpia llengua, Xènius em va fer la impressió de la perfecta «normalitat cultural». Insisteixo: no coneixia gairebé res de

la literatura contemporània del Principat i de les Illes —ni Maragall, ni Costa, ni Carner, ni Riba—. I la producció «valenciana» se m'apareixia tan viciada de provincianisme que la superficialitat brillant de l'Ors hi contrastava fins a un extrem al·lucinant.

En 1944 vaig publicar el primer article en català: «Vint-i-cinc anys de poesia valenciana» es titulava. Els anys següents vaig publicar mitja dotzena de poemes. Tot va sortir a les pàgines de l'*Almanaque de Las Provincias*. De moment, però, encara no tenia cap tracte personal, ni directe ni indirecte, amb els «animals de ploma» de la localitat. L'única «relació» literària que jo tenia aleshores era un vell amic dels anys del batxillerat, que aleshores vivia a Alacant. Amb ell fèiem una revista en castellà, *Verbo*, que durà deu anys (1946-1956) i on vaig escriure una respectable quantitat de proses. En 1947 em vaig veure sorprès amb un article de Carles Salvador que parlava de mi, en *Las Provincias*. La meua producció catalana fins al dia eren exactament sis poemes i una nota crítica: no justificava tanta cosa. Però el detall revela com era de precària la perspectiva de futur de la literatura autòctona al País Valencià, en aquells dies: la gent gran, els escriptors «d'avant-guerre», s'admiraven i repicaven fort en comprovar que hi havia algú, aparegut no se sabia com, que venia a «continuar»... En 1947, acabada la carrera de Dret, vaig relacionar-me ja amb aquella gent.

En 1948 vaig publicar dos petits fascicles de versos: *Sobre Narcís*, a València, i *3 poemes*, a Alacant. L'any següent, ja va ser un llibret —també de versos—: *Ales o mans*. Aquest títol, tan horrorós, no l'hi vaig posar jo, sinó Xavier Casp, que l'editava en la seva col·lecció «L'Espiga»; jo sempre he tingut poca gràcia per triar títols per als meus llibres. Però no tan poca! En 1953 seguien els versos: *Terra en la boca*, publicat per Josep M. de Casacuberta. En 1945 apareixia *Escrit per al silenci*, editat a València, darrer recull poètic. Després no he fet gaires versos més, sinó per quedar bé amb senyors importants o amb senyoretetes encantadores. Millor dit: fa dos o tres anys vaig escriure uns

pocs poemes, de to sarcàstic, i la censura me'ls va destrossar. No penso publicar-los, ara com ara.

A darreries del 1952 vaig començar a col·laborar en la premsa de València; una mica abans ho havia fet ja en algunes revistes catalanes de l'estranger. A Mèxic, precisament, van publicar-me un petit fascicle de divulgació que es titula *La poesia catalana fins a la Renaixença* (1953). I en 1954, Moll m'editava, a Mallorca, *El descrèdit de la realitat*. A poc a poc, i quasi sense adonar-me'n, em professionalitzava. L'exercici de l'advocacia, a Sueca, era tot un problema: poble rural cent per cent, no hi ha gaire moviment forense; de més a més, em sembla que jo no tinc pasta d'advocat. Els diaris de València em donaven alguns cèntims, pocs. De mica en mica les coses van anar millorant.

Versos a part, els papers que he publicat en forma de llibre o de fascicle poden ser classificats en dos grups:

- a. Assaigs: He citat ja *El descrèdit de la realitat* (1955), que ha aparegut també en traducció castellana (1957). Després: *Les originalitats* (Barcino, 1956), *Figures de temps* (Selecta, 1957), *Indagacions possibles* (Raixa, 1958) i *Judicis finals* (Raixa, 1960).
- b. Crítica i història literària: *Pàgines escollides de sant Vicent Ferrer* (Barcino, 1955), *Antologia de la poesia valenciana* (Selecta, 1956), *La poesia catalana* (2 vols., Raixa, 1956), *El món literari de sor Isabel de Villena* (1957), *Notes per a un estudi de l'oratòria vicentina* (Rev. Val. de Fil., 1958), i la part literària i folklòrica del *Serrallonga* (Aedos, 1961), de Joan Reglà.

En aquest moment tinc en premsa: la «guia» *El País Valencià* (Destino), *Poetes, moriscos i capellans* (L'Estel, València) —estudis d'història cultural—, un altre paper sobre el bandolerisme català del Barroc, també a mitges amb en Reglà (Aymà), un llarg pròleg a l'edició de les poesies completes de Salvat-Papasseit (Ariel) i una traducció de *La pesta* de Camus (Vergara). I en tràmit de censura, *Nosaltres els*

valencians (Edicions 62), espècie de pamflet historicopolític adreçat a espavilar els meus paisans.

Potser em descuido alguna cosa més; però tant hi fa.

¿Què més? He assistit a uns quants congressos més o menys internacionals d'escriptors —on m'hi he ensopit d'una manera indefectible, però que m'han permès de fer turisme en bones condicions —: he viatjat una mica, molt poc, sobretot per la falta de possibilitats econòmiques; he fet conferències, mítings i sermons (profans, s'entén) des de Perpinyà a Alacant; he obtingut algun premi...

Escric molt: potser escric massa coses que no m'interessen; però no hi ha més remei. Visc a Sueca, on la vida és tranquil·la. Cada setmana faig una escapada a València, de vint-i-quatre hores, per veure gent i xerrar-hi. De tant en tant, pujo a Barcelona. Sembla que tinc molts amics, i no em falten algunes persones que m'odien cordialment, no sé per què. Soc un gran treballador —aquesta virtut no vull que me la neguin—, i l'únic que lamento és que la necessitat de guanyar-me la vida a força d'escriure em deixi, ara, tan poc de temps per llegir. Llegir és l'única cosa que m'ha divertit, sempre. I no voldria morir-me sense haver deixat en funcionament i «en forma», al País Valencià, uns quants equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals capaços de remoure —o almenys d'intentar-ho— aquesta societat en perpètua somnolència digestiva...

LES ORIGINALITATS

(PRÒLEG I ASSAIG)

PRÒLEG

Algú deu haver definit ja el pròleg com un epíleg col·locat, no se sap ben bé per què, al principi del llibre. Això respondria a una convicció i a una experiència de la majoria dels lectors. L'única manera segura d'entendre un pròleg és llegir-lo després del llibre. I això passa fins i tot quan creiem que l'escriptor s'hi limita a exposar els propòsits que l'han dut a escriure el mateix llibre. Parlo, és clar, del pròleg que fa el mateix autor. Una mica, és aquest el meu cas d'ara.

Perquè la necessitat del pròleg s'imposa fundadament quan es tracta d'un llibre que, en aparença, manca d'unitat. El lector se sentiria defraudat si no se li justificués —per exemple, o sobretot, en un recull d'assaigs— el criteri que n'ha orientat la confecció. Ell voldrà saber per què entre els seus escrits l'autor n'ha triats uns quants, precisament aquells, i els ha lligats amb un títol, una tipografia i un destí comuns. S'ha dit que triar és opinar. El pròleg, per tant, explanaria aquesta opinió, denunciaria la unitat *latent*.

El llibre que tu, lector, tens a les mans, comprèn dos assaigs de tema distint. Els motius *reals* que han determinat que siguin aquests dos, i no uns altres dels que tinc escrits, els que el constitueixen, són secundaris. El cert és que la tria no obeeix a una *opinió* prèvia. Entre altres raons, perquè els mateixos assaigs són, per dir-ho així, la meua opinió. El «triar

és opinar» val per a quan s'opera sobre coses d'altri, només; aleshores, sí, *l'opinió*, restant implícita, exercida més que no pas formulada, resulta interessant d'esbrinar: ja ho veiem en les antologies, que serveixen potser més per il·lustrar-nos sobre l'antòleg que sobre els antologats.

Amb els escrits propis, tot és d'una altra manera. Uns seran millors que els altres, naturalment, i cal esperar que l'autor triï els primers, els que li semblen millors. Però ho farà sabent que això és accidental. Un home, en tota la seva vida literària, no escriu sinó una sola obra, la seva obra. A desgrat dels canvis, de les contradiccions, de la varietat, de l'evolució que, pel temps, s'hi pugui rastrejar, aquesta obra —junta o dispersa— és sempre *una... i única*. Ben mirat, els dos assaigs que van a continuació, podien haver estat uns altres, de meus: l'interès o la qualitat del llibre haurien variat; però el seu sentit profund, no.

La *unitat* hi seria. Perquè la unitat, en la present ocasió, soc jo; jo soc tota la justificació que necessita —i que admet— el llibre.

I veig que, sense adonar-me'n, estic anticipant —o, més aviat, recapitulant— el contingut d'un dels assaigs, *Les originalitats*. Aquesta presència directa de l'home en l'obra és el que allí he volgut explicar. I a això esperava venir. Sé que el lector, en la hipòtesi més benèvola, trobarà la meva explicació massa senzilla. La identificació que hi faig, entre personalitat i estil, no va acompanyada de les reserves que caldrien per deixar ben clar l'abast que hauria de tenir-hi el concepte de personalitat. M'he referit, en les pàgines de *Les originalitats* al fons ingènit, al punt insubornable de cada home, que és el germen i la determinació de la personalitat sencera; però m'hi he referit de forma quasi exclusiva, com oblidant els altres factors, importantíssims, que conflueixen en ella.

En descàrrec, he de dir que, fet i fet, l'assaig és un gènere literari que podríem qualificar de fragmentari. Obliga a la parcialitat. Però aquesta parcialitat constitueix el seu avantatge. Parlant en puritat, l'assaig no és mai sobre, sinó cap a un tema. Un camí per a comprendre'l: un camí

entre d'altres: un que exclou i ens força a renunciar, de moment, als altres camins.

Per això, el segon assaig del volum, *Maragall i Unamuno, cara a cara*, sense ser un d'aquests altres camins, ve a completar *Les originalitats*. Si *Les originalitats* enuncia un postulat general, que es basa en la singularitat imperiosa de cada home, l'altre assaig n'intenta de presentar un cas concret i viu. Encara que les meves observacions sobre els dos grans poetes no miren el seu costat literari, estilístic, les crec útils per a subsanar la unilateralitat del primer assaig. Al do graciós de l'innat, s'afegeix la complexa vinculació de l'atzar, a la història, a la circumstància. El contrast entre Unamuno i Maragall em sembla un exemple tan brillant com convincent.

Una certa mena de gent, descontenta del temps que li ha tocat viure, i de les coses que aquest temps dona, ha repudiat l'assaig, considerant-lo un gènere característic d'èpoques d'impotència constructiva. Ara — diuen—, com que no som capaços d'escriure «tractats», ens limitem als «assaigs». Potser tenen raó. Avui no s'escriuen tractats, almenys amb l'abundància d'altres segles. No crec, però, que la bondat d'un escrit depengui de les seves proporcions —possiblement, ni tan sols en la novel·la—, ni de les pretensions de la seva arquitectura tècnica o de voler esgotar el tema.

L'assaig és això, una provatura. Una provatura que ha tingut algun resultat positiu. En realitat, un capítol del tractat que l'autor duu, en un projecte implícit, dins de si. Amb el temps l'anirà acabant. Cada línia que escrigui serà una nova peça que vindrà a ajustar-se a les anteriors. Una forta coherència íntima ho ordenarà tot. L'obra —tota l'obra, la sola obra— serà la més exacta constància d'ell mateix. Amb aquesta confiança vaig començar a escriure, un dia.

Sueca, 1955

LES ORIGINALITATS

La cosa és, ben mirat, decisiva, d'aquelles que determinen el color i la guisa d'una època. Us bastarà, per comprovar-ho, parar l'atenció entorn vostre, dins vosaltres mateixos. Entre totes les obsessions, més o menys secretes, que van patint l'home i la societat actuals, n'hi ha una de profundament tenaç; l'obsessió d'això que s'anomena *originalitat*. Podrà variar la dosi en cada cas, però tothom viu posseït per la dèria de distingir-se, de fer sentir la seva presència, de vèncer l'anònim i el nivell. Un impossible supervivent de qualsevol segle passat veuria el nostre com una pul·lulació angoixosa, com un domini de la febre: no solament perquè la gentada es belluga sense atur, ocupada per la velocitat, pel negoci, pels múltiples estupefaents diaris; més encara que això, el fraparia l'ansia de singularitzar-nos, que ens manté sempre en tensió. L'home d'avui, quan arriba a escapar d'aquelles formes, una mica banals, i utilitàries, de *s'abêtir* —la velocitat, el negoci: l'estupefaent que sigui—, s'esforça a convertir la solitud en què se sent, el simple fet de la seva existència, en un valor, potser en l'únic valor. I ho fa sense adonar-se'n massa, quasi d'una manera irreflexiva, responent a un instint més que no pas a una vocació. Diríeu, no obstant, que es tracta d'un valor que, per a ser-ho, demana l'assistència embadalida del proïsme. En cert aspecte, viure és sorprendre el proïsme. La nostra solitud només ens resulta suportable si la potenciem, o l'excusem, com una *singularitat*: enmig o enfront de la presumpta compacitat *dels altres*, només l'orgull ens consolarà.

Marxant en aquesta direcció, s'han tocat extrems heroics. La brillantor, l'extravagància, l'escriadament, ens han servit d'ajuda contínua per a promoure, consolidar i justificar el nostre aïllament. No s'hi han plangut ni s'hi planyen mitjans ni aparences. Anar pel carrer passejant una tortuga o tintar-se els cabells de verd són dues anècdotes tan conegudes com simptomàtiques, que encara trobem emulades —per exemple— en les divertides incidències de la vida pública d'un Dalí, a hores d'ara. (Un incís: no cal dir que, comptat i debatut, *tota* la vida de Dalí és *vida pública* —i recordem que la seva autobiografia es titulava,

amb més malícia que paradoxa, *Vida secreta*—; totes les nostres vides, en tant que endegades per la singularització obsessiva, tendeixen a ser vides públiques.) Fins i tot una calculadíssima vulgaritat hi aprofita, per a alguns: que no falta qui ha descobert que un mode de singularitzar-se és aparèixer que som com tots, vull dir, que som com se suposa que tots hauríem de ser si no hi hagués pel mig la follia de l'*originalitat*. Però en aquest cas la causa i els efectes són idèntics. Josep Pla, que entre nosaltres sosté, esplèndidament, els drets de la vulgaritat, blaslava en un dels seus darrers llibres «les inútils i estèrils temptatives per arribar a una originalitat salvatge i primigènia». Deixant de banda el problema de si són o no «inútils i estèrils», no hi ha dubte que Pla *accentua* la vulgaritat, com els altres, que ell acusa, accentuen l'excentricitat: amb el mateix propòsit. Parodiant una etiqueta aplicada als irlandesos, es podria afirmar que ser *vulgar* constitueix la seva manera de ser *excèntric*.

En política i en literatura, igualment quan pintem que quan ens triem una moda o un enemic, nosaltres, individus i col·lectivitats d'aquest temps, busquem, primer que res, refermar-nos en la nostra personalitat, destacar-la, fins i tot simular-ne més de la que tenim. La qüestió —qüestió de principi— és enlluernar *els altres*, imposar-nos-hi: imposar-los, almenys, que acceptin la nostra *distinció*, que ens la reconeguin. Totes les exhibicions semblen factibles i lícites, en aquest disseny. La nuesa, la prestidigitació, la violència, la farsa, el suïcidi, han esdevingut procediments literaris, artístics i filosòfics. Hem glorificat, per sistema, el no conformisme, i el no conformisme, que era una de les difícils i belles virtuts de la nostra cultura, ha perdut així, en sentit de la responsabilitat i en eficàcia, el que guanya en extensió.

I n'és una conseqüència la susceptibilitat gairebé histèrica que hem adquirit envers tot allò que significa cànon o idea general. La qual cosa ens repugna no en tant que és cànon o idea, sinó perquè és general. La prevenció contra el *lloc comú* s'ha transformat en el sol lloc comú que deté, encara, alguna vigència. Si no fos per miraments historicoides, els